

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 07.09.2021
Published /Yayınlanma 30.11.2021
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Zor, Z. (2021). Türkiye’de yerel yönetim reformlarında subsidiarite ilkesinin etkileri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(76), 2816-2829.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2769>

Zülküf ZOR

<https://orcid.org/0000-0003-4915-9728>

İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Ana Bilim Dalı,
İstanbul / TÜRKİYE

TÜRKİYE’DE YEREL YÖNETİM REFORMLARINDA SUBSİDİARİTE İLKESİNİN ETKİLERİ

THE EFFECT OF SUBSIDIARITY PRINCIPLE ON LOCAL GOVERNMENT REFORMS IN TURKEY

Issue/Sayı: 76

Volume/Cilt: 8

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

ÖZET

Yeni sağ olarak isimlendirilen neo-liberal politikaların 1970’li yıllarda hâkim pozisyona gelmesi sonucunda devletlerin politikaları da küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda değişmeye başlamıştır. Devletin, piyasalar üzerindeki düzenleyici ve denetleyici rolünün sonlandırılmaya çalışıldığı bu dönem, beraberinde güne uygun yeni tip kamu politikalarını getirmiştir. Yerel yönetimler küreselleşme sürecinden azade olmamış, günün hâkim ekonomik ilişkileri doğrultusunda değişime uğramıştır. Kamunun sorumluluğunda olan hizmetlerin vatandaşın en yakın birim tarafından yerine getirilmesi demek olan subsidiarite ilkesi ile birlikte hizmet üretiminde verimliliğin artırılacağı savunulmaktadır. Subsidiarite ilkesinin uygulanmasıyla birlikte hizmet üretiminde merkezi yönetimden sonra ikincil pozisyonda bulunan yerel yönetimler asli unsur haline gelmekte ve hizmetin sunumunu özel sektörle paylaşabilmektedir, buda kamu hizmetlerinin piyasalaştırılması anlamına gelmektedir. Kamu hizmetlerinin küresel sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda piyasalaşmasıyla birlikte halk vatandaş pozisyonundan müşteri pozisyonuna indirgenmektedir. 1980 askeri darbesi sonrası Türkiye’de de hâkimiyet kurmaya başlayan neo- liberal politikalar beraberinde yeni tip kamu yönetimi anlayışını getirmiştir. Bu dönemde yeni tip kamu anlayışına uygun olarak başlatılan reform hareketi 2000’li yılların başında Avrupa Birliği’nin etkisi ile hızlanmıştır. Bu makalede 1982 Anayasa’sında çeşitli atfların yapıldığı subsidiarite ilkesinin özellikle 2000 yılından sonra yapılan yerel yönetim reformlarında ki etkisi ve gerçekleştirilen reformlar ile pratik anlamda uygulanması için önünde ki Anayasal engellerin nasıl kaldırılmaya çalışıldığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelime: Yerindenlik İlkesi, Hizmette Yerellik, Küreselleşme, Yönetişim, Kamu yönetimi.

ABSTRACT

By the 1970s, as a result of neo-liberal policies which called new rights became dominant, government policies started to change according to global capital’s interest. To end the regulatory and supervisory role of government on market, new public policies occurred due to the new era. Even local authorities couldn’t escape globalization and got into the mainstream of economic relations of the day. According to the subsidiarity principle, to increase the productivity of public services, they should be fulfilled by the closest unit to the citizens. In practice, the local authority which is secondary at producing public services besides central administration becomes primary and can share the presentation of services with the private sector, which means marketization of public services. With the marketization of public services in line with the requirements of global capital, citizens become a customer. After the military coup in 1980, neo-liberal policies became dominant in Turkey and brought a new public management mentality. The reforms which started according to the new public management mentality gained speed with the impact of the European Union in the early 2000s. In this essay, we are going to discuss the subsidiarity principle which is referred to in the 1982 constitution, and its’ effects on local authority reforms made after the 2000s. And how constitution barricades were tried to remove to perform the reforms in practice.

Keywords: Subsidiarity, Locality, Globalization, Governance, public administration.

1. GİRİŞ

Yaşamdaki olgular belirli bir ihtiyacı karşılamak amacıyla ortaya çıkmıştır ve temel amacı o ihtiyacı karşılamaktır. Koşulların değişmesi sonucunda ihtiyacın sonlanması ile birlikte, ihtiyacın ortaya çıkardığı kurum ve benzerleri de yok olmaya mahkumdur. En temel insani ihtiyaçlar dışında kalan ihtiyaçlar koşullar değiştikçe yok olmaktadır. Döneme yön veren ekonomik ve sosyal ilişkilerin değişmesi ile birlikte günün ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan kurumlarda değişime, dönüşüme uğramıştır. Belirli bir alanda birlikte yaşayan müşterek ihtiyaçlarını gidermek için merkezi yönetimlerden azade oluşturulmuş, yönetimi halk tarafından seçilen ve bölgesel bir alanda sınırlı kamu politikalarını uygulamakla sorumlu özerk bir yönetim yapısına sahip kamu kuruluşları olarak tanımlayabileceğimiz yerel yönetimler yüz yıllardır farklı yapı ve şekillerde varlığını sürdürmektedir (Keleş, 2016: 29).

Yüzyıllardır birçok kurumun varlığının sona ermesine rağmen yerel yönetimlerin varlığını farklı biçimlerle de olsa sürdürmesi bu kurumların insanlar için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Toplumlar için kritik bir konumda bulunan yerel yönetimler, reformlar aracılığı ile günün ihtiyaçları doğrultusunda revize edilmektedir. Sürekli olarak değişen koşullar karşısında geçmişte yapılan reformlar toplumsal ihtiyaçları karşılamaktan ziyade toplumsal taleplerin önünü tıkayan bir hal almaktadır. Bu durumdan yani değişen koşullardan kaynaklı yerel yönetimlerde sürekli bir reform ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Reformların her dönem günün ihtiyaçlarını karşılamak doğrultusunda gerçekleştirilmesi değişmez bir gerçeklikken, reformların hangi grupların ihtiyaçlarını karşılamak için gerçekleştirildiği dönemin hâkim sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkilerine göre değişmektedir. Bu doğrultuda bazen reformların hizmet ettiği gruplar, toplumsal ihtiyaçların karşılanmasını bekleyen halk yerine, toplumsal faydanın olmadığı büyük sermaye grupları olabilmektedir.

Yerel yönetimlerin ortaya çıkışına, güçlenmesine ve sürekli gerçekleştirilen idari reformlar ile istenilen bir yapıya kavuşturulma girişimlerine bu açıdan bakıldığında ise dönemin ekonomik ilişkileri içerisinde hâkim pozisyonda bulunan güç sahiplerinin, yerelde kendi iktidarlarını kuvvetlendirmek, ekonomik taleplerinin merkezi taleplerle uyuşmadığı anlarda ise merkezi iktidarın sınırlarından kurtulmak için olanaklar sunmuştur. Reformlar ile amaçlanan; her zaman halkın talep ve beklentilerini karşılamak yerine sermaye gruplarının talepleri doğrultusunda, sermaye gruplarının çıkarlarını korumak olabilmektedir. Bundan kaynaklı her ne kadar her zaman hedefinde halk olmasa da kamusal hizmetler gerçekleştirilirken bu hizmetlerden en fazla etkilenen, hizmeti alan halktır.

Kamusal ihtiyaçların giderilmesi için gerçekleştirilen hizmetlerde verimlilik en temel ilkedir. Salt hizmeti sunmanın yanında yönetim açısından hizmetin verimli bir şekilde sunulması da önemli bir etkidir. Yönetimde hizmetlerin etkin ve verimli sunulabilmesi, bu hizmetin ona en yakın birim tarafından sunulması ile ilişkilidir. Hizmete en yakın birim hizmetin analizini en iyi şekilde yapacak ve kaynakları en verimli şekilde değerlendirecektir. Yerel yönetimlerin ortaya çıkışını da bu açıdan merkezi yönetimlerin ulaşamadığı yerele, hizmetlerin bizzat o yerel iktidar tarafından sunulması yaklaşımını doğurmuştur. Böylece hizmetlerin sunulmasında hem etkinlik ve verimlilik hem de yerel ihtiyaçların daha hızlı karşılanması sağlanmış olur.

Yerelin ihtiyaçlarının o yerele en yakın hizmet birimi tarafından karşılanması demek olan subsidiarite ilkesi ile hizmette halka yakınlık ve gerçekleştirilen hizmetlerde kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasının amaçlandığı iddia edilmektedir. Küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği neo-liberal politikalara hizmet eder bir pozisyonda olan subsidiarite ilkesi, küreselleşme sürecinin etkisinde kalan siyasal coğrafyamızda da özellikle 1980 askeri darbesinin yarattığı sosyal, siyasal zemin üzerinden kendini var eden neo-liberal politikalar doğrultusunda çeşitli reformlarla hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Bu makalede Türkiye’de olan yerel yönetim reformlarının hangi ihtiyacın ürünü olduğu ve bu reformlarda subsidiarite ilkesinin etkisi incelenecektir. Bunun yanı sıra özellikle 1980 sonrasında hâkimiyet kurmaya başlayan küreselleşmenin getirisi olarak ortaya çıkan güne uygun kamu yönetimi politikaları ile katılım, yönetim gibi kavramların sermaye gruplarını, sivil toplum kuruluşlarını devreye sokarak devletin ekonomik rolünü azaltmayı amaçladığı savı tartışılacaktır.

Verili bir sistemde aksayan yanları düzeltmeyi amaçlayan reformların ülkemiz yerel yönetim siteminde ne gibi sorunları gidermeye çalıştığını ve bu sorunların giderilmesinde yapılan reformlara subsidiarite ilkesinin etkisi tartışılacaktır. Bunun için öncelikle subsidiarite ilkesinin tanımı yapılacak sonra AB ve subsidiarite ilkesi incelenecek ve son olarak ise cumhuriyetin kuruluşundan günümüze yerel yönetimlerde gelişen reformların temel sebeplerinin neler olduğu tartışılarak bu reformlardaki subsidiarite ilkesinin etkisi incelenecektir.

2. SUBSİDİARİTE İLKESİ

Subsidiarite Latince kökenli bir kelimedir. Kelime Latince “Subsidiaries” ve “Subsidium” kelimelerinden türetilmiştir. Latince ihtiyaç anında kullanılmak üzere saklanan, ikincil veya destek anlamlarında kullanılmıştır. Aynı zamanda kelime destek ordusu anlamında da kullanılmıştır. Bu anlam aynı zamanda ikincil ordu anlamını taşımakta ve bu ordu asıl ordunun yerine geçememektedir (Cavlak, 2017: 134). Kelime köken olarak da bugün ki anlamından farklı bir anlam taşımamaktadır. Kelimeye daha sonraları destek birikim gibi anlamlar yüklenmiştir. İkincil güç olarak bugünde benzer anlam taşımaktadır. Bugün subsidiarite kelimesi yerindenlik veya yetki ikamesi olarak Türkçeye çevrilmiştir.

Subsidiarite ilkesinin siyasal literatürde kullanımını Antik Yunan’a götürmek mümkündür. Antik Yunan’da Aristoteles yönetimde küçük gruplara değinmiş ve kent devletlerinin yönetimlerinin nasıl olduğuna yönelik tespitlerinde ise kent devletlerinin bu grupların organik bütünlüğünden oluştuğuna değinmektedir. Aristoteles kent devletini bir organizmaya benzetip bu grupların ise organizmanın bir parçası olduğuna değinmiştir. Saint Thomas Aquinus bu ilkeyi insan onuru ile ilişkilendirmiş ve devletlerin küçük grupların yaşantılarına saygı duyması gerektiğini ve verilen kararlarda bu grupların da dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. 16. ve 17. yüzyılda ise yerellik ilkesini ise Bodin ve Althusius gibi iki düşünürün düşünceleri etrafında toplamak mümkündür. Bodin egemenlik kavramını bölünmez bir yapı olarak değerlendirip üniter devletlerin temellerini atmışken, Althusius ise otonomi vurgusu yaparak bugün ki yerellik ilkesine benzer bir kavramı savunmuştur (Cavlak, 2017: 135).

19. yy’da Kettler ve 20. yy’da ise Papa Pius XI. da Althusius ile benzer kavramlar savunmuştur. Gerek Kettler gerekse de Papa Pius; yerel idareler tarafından çözülebilecek sorunların yerel idareler tarafından çözülmesi gerektiğini, bu birimlerin çözmekte yetersiz kalacakları durumlarda ise merkezi yapıların devreye girmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda Papa Pius ile yerel ikame kavramı bugün ki anlamına ulaşmıştır (Cavlak, 2017: 136).

Subsidiarite kavramı, kamu hizmetlerinin, yerelde ki halka en yakın kurum tarafından gerçekleştirilmesini, bunun gerçekleşmediği durumlarda bu hizmetlerin bir üst kuruluş tarafından üstlenilmesidir. Subsidiarite ilkesi ile birlikte ikincil pozisyonda bulunan, halka en yakın yönetim birimi olan ve asıl amacı hizmetin etkin ve verimli sunulmasını sağlamak olan yerel yönetimler, yönetim ve hizmet sunumunda merkezi devletin yerine birinci pozisyona geçerek hizmet sunumunu gerçekleştirir (Kaya, 2003: 44). Yerellik ilkesinin fonksiyonları Marşap (2008: 60) tarafından:

- Yerel özerkliğin güçlendirilmesine katkı sağlanması,
- Üst örgütlenmelerin, alt düzey üzerindeki ve kendi sorumluluk alanındaki görevlerinin yerine getirilmesini desteklemek ve tamamlamak şeklinde dayanışmacı davranması yani rekabetin teşvik edilmesi,
- AB yetkilerinin gerçekleştirilmesine olanak veren öngörülerin somutlaştırılması ve Birlik kararlarının ulusal ve yerel alanda da yürütülmesine olanak sağlanması,
- Görev ve yetki bölüşümünün rasyonel düzenlenmesinin sağlanması,
- Bütünleştirici fonksiyonlara sahip olmanın avantajlarının kullanılabilmesidir,
- Yerel yönetimlerin yetkilerinin güvence altına alınması,

olarak belirtilmiştir. Keleş ise (1998: 143) yerellik ilkesini; kamu hizmetinin yerelde yaşayan topluluğa en yakın olan yönetsel örgüt tarafından yapılmasını amaçlayan yönetim bilimi ilkesi olarak tanımlamıştır. Bu ilkeye göre hizmeti hayata geçecek kuruma işe göre bir harcama yetkisi verilir. Hizmetin merkez tarafından yerine getirilmesi sonucunda ortaya çıkan verimlilik kaybının engellenmesi amaçlanan subsidiarite ilkesi ile yerelde yaşayan halkın yönetime katılması sonucunda demokrasinin geliştirileceği iddia edilmektedir.

Mevcut sistemin demokratikleştirilmesi ve halkın yönetime daha fazla katılımını sağlamak üniter veya federal devlet yapılarına sahip her yönetimin tartıştığı bir olgudur. Karar mekanizmalarını halka yaklaştırmak ve demokrasinin tabana yayılması mevcut sistemin demokratikleşmesi açısından kaçınılmaz bir durumdur. Halkın yönetim süreçlerine dâhil edilmeden beklenti ve taleplerinin sadece merkezi devlet tarafından tespit edilerek yerine getirilmesi demokrasiyi engelleyen ve gerçekleştirilecek olan hizmetin verimliliğini düşüren bir durumdur. Yaşadıkları yerelde ki kamu hizmetlerinden yararlanacak olan halkın istek ve taleplerinin bu sürecin dışında tutulması hizmetin verimliliğini düşüren bir sorundur. Hizmetin karar sürecinde yer almayan yerel halk, parçası olmadığı bir sürecin takipçisi ve denetleyicisi olmamakta taleplerini de dile getirmemektedir. Yerelin hiçbir aşamasında söz sahibi olmadığı bu durumlarda hizmetin yerelin ihtiyacını karşılamadığı, düşük verimli ve denetim eksikliği olan kamu hizmetleri gerçekleşir (Belli, 2017: 79).

Subsidiarite ilkesi ile birlikte mevcut siyasi sistemin daha demokratik bir yapıya kavuşacağı iddia edilmektedir. Demokrasiyi en genel tanım olarak halkın karar alma sürecine katılımı olarak tanımlarsak, subsidiarite ilkesinin uygulanması ile birlikte halkın karar alma sürecine daha aktif katılımı söz konusu olacaktır. Teorik olarak karar alma sürecine katılan yerel halkın hem hizmeti hem de sistemi benimsemesi ve sahiplenmesi de artacaktır. Hizmetin, yerelde yaşayanlara en yakın birim tarafından yapılması hizmetlerin sunumunda verimliliği arttıracaktır. Böylece gerek yönetimde oluşan bürokratik yapı kırılacak gerekse de kırtasiyecilik azalmış olacaktır. Tüm bunlar ile birlikte hizmetlerin sunumunda verimlilik oluşmuş olacaktır.

Eldeki kaynağın en verimli şekilde kullanımı için, esnek ve değişime açık kurumsal bir yapısı olan ve halka hizmeti en kolay ulaştıracak birimler olarak görülen belediyelerin etkinliğinin artırılarak daha dinamik bir yapıya kavuşması ile birlikte güçlendirilmesi yoluyla kentsel hizmetlerin gerçekleştirilmesi savunulmaktadır. Ülke içerisinde ki hizmet ve sorumluluklar yerelin yöneticilerine aktarılacak hizmetin ulaştığı insanlara yaklaşılabileceği düşünülmektedir (Toprak, 2006: 16).

Merkezi yönetime göre yerel yönetimlerin, yerelde yaşayan halkın ihtiyaç ve taleplerini daha iyi tespit ederek daha verimli bir hizmet sunumu gerçekleştirerek bu ihtiyaçları karşılamalarının daha yerinde olduğu iddia edilmektedir (Köse, 2004: 12).

Subsidiarite ilkesi sonucunda halkın yönetime katılımının artması ile yerelin ihtiyaçlarının karşılanması için halkın sürecin hem yürütücüsü hem planlayıcısı hem de denetleyicisi olacağı kabul edilmekte ve yerelin hangi hizmete ihtiyacı olduğuna da yerelde yaşayan halkın karar vereceği belirtilmektedir. Bu durum sadece yerelin hangi hizmete ihtiyacı olduğu ile sınırlı kalmaz ve bu hizmetin kim tarafından yerine getirileceğine de yereldeki halkında içerisinde yer aldığı yönetim grubu karar verir. Yani hizmetin özel sektör mü yoksa kamu tarafından mı gerçekleştirileceğine o yerelin paydaşları karar vermekte buradaki belirleyici unsurun hizmetin kamu eliyle mi yoksa özel sektör eliyle mi ile gerçekleşmesinin verimliliği arttıracacağı olduğu iddia edilmektedir. Yani hizmetteki odak noktası verimlilik olmaktadır (Maşrap, 2008: 58-59).

Sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda değişimlere uğrayarak yaşamın her alanına hızla nüfuz eden küreselleşmenin; uluslararası ticaret, sermaye hareketliliği, işgücü hareketliliği gibi unsurlarında genel bir birliğe varılsa da kavramsal tanımı tartışmalıdır. Farklı fikirlerin olduğu küreselleşme kavramını dar anlamda sermaye hareketliliğinin bütün dünyaya yayılması olarak tanımlayabiliriz (Aydemir ve Kaya, 2007: 261-263).

Küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte yerellik kavramı da gün yüzüne çıkmıştır. Küreselleşmenin sağlanması ulusal ve daha mikro düzeyde bölgesel bütünleşmenin sağlanabilmesine bağlıdır. Küresel bir sistemin kurulması ve sağlıklı işlemesi yerellerin bu sisteme entegre edilmesine bağlıdır. Ulusal ölçekte bir demokratik sistem kurma yerel ölçekte kurulacak demokrasi ile de bağlantılıdır. Yerelin bu sisteme entegrasyonu ise daha çok kendini bu sistemde ifade edebilme olanağı ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda bu entegrasyon yapısı bir yönetim yapısı olarak değerlendirilmektedir (Koçak, 2009: 137).

Küreselleşme süreci sorunların hızlı bir şekilde çözülmesi anlayışını beraberinde getirmiştir. Küresel anlamda bağlanmış bu yapının bir bölgesinde oluşacak aksama sistemin diğer bölgelerine de yansiyacaktır. Sorunların hızlı bir şekilde çözülmesi ise soruna en hızlı müdahale edebilecek birimin bu soruna müdahale etmesi ile gerçekleşebilir. Bu açıdan sorunların hem hızlı bir şekilde çözülmesi hem de yerelin gerek ulusal gerekse de küresel yapıya entegrasyonu sağlayabilmek için yönetime yerellerin de dâhil edilmesi anlayışını gün yüzüne çıkarmıştır. Bu yaklaşım Avrupa Birliği (AB) politikalarında da kendine yer bulmuştur (Yaylı ve Polat, 2019: 91-92).

Küreselleşme ile yerel yönetimlere önem verilmesinin bir diğer nedeni ise çoğunluğun oylarını alarak iktidara gelen siyasal partilerin, bu güç ile yereli ortadan kaldırma girişimleri ve demokratik toplum yapılarına yönelik olası saldırılarına karşı demokrasiyi koruma ihtiyacıdır. Bu denli güçlü bir merkezi yapının kurulması ile oluşabilecek tehlikeleri önlemenin en güncel yolu ise yetkilerin bir kısmının yerel ile paylaşılmasıdır (Koçak, 2009: 138).

Bu ve benzeri değerlendirmeler kendine AB politikalarında da yer bulmuş ve AB uyum süreci politikalarında yerel yönetim politikalarına ağırlık verilmiştir (Yaylı ve Polat, 2019: 91-92).

Subsidiarite ilkesi ile ilgili iki ana yaklaşım söz konusudur. Yerel yönetimlerin güçlenmesi ile halkın katılımı sonucunda demokratikleşmenin ve hizmet verimliliğinin artacağını savunan ana akım liberal görüş subsidiarite ilkesini desteklerken, diğer eleştirel görüşler bu sürecin küreselleşmenin bir parçası ve "toplumsal kaynakların küresel sermayeye bağlanması" olarak değerlendirmektedir (Çiçek, 2011: 39).

Hizmette halka yakınlık olan subsidiarite ilkesi ile yerel yönetimlerin güçlendirilerek merkezden yerele doğru yetkinin aktarılması ile gücün merkezde toplanmasının önüne geçilerek demokrasinin artacağı ve toplumun merkezîyetçilikte kurtulacağı iddia edilmektedir. Subsidiarite ilkesinin bir parçası olduğu ve Özel sektöre açık bir karar yapısı ile yöneten ve yönetilen kavramını ret ederek devlet dışındaki aktörlerin yönetimi birlikte yönetmesi olarak tanımlanan en temel unsurlarından birisi hizmette halka yakınlık olan yönetim kavramı ile yerel yönetimlerin güçleneceği değerlendirilmektedir. Buna karşın küreselleşmenin yarattığı yeni tip kamu yönetimi anlayışında önemli bir yer tutan yönetim kavramı kentlin paydaşlarının arasına sermaye ve çıkar gruplarını ekleyerek aslında kent halkını paydaşlıktan çıkarılarak müşteri konumuna getirilmektedir (Bayramoğlu, 2018: 27-31).

Kamu yararını öteleyerek halkı müşteri pozisyonuna sokan bu neo-liberal politikaların temelinde; 1970'lerin sonunda yeni sağ düşüncenin etkinliğini artırarak hâkimiyet kurması sonucunda merkezi yönetim tarafından ekonomiyi ve siyaseti yönlendirmek yerine, yerel yönetimlerin güçlendirilmesini ifade eden küreselleşme ve yerelleşme kavramları yatmaktadır. Temelinde siyasal ve yönetsel sistemin liberalleşmesini amaçlayan ve "Küyerleşme" olarak da adlandırılan bu süreç sonucunda ortaya çıkan yeni tip kamu yönetiminin amacı, kamu reformları ile devleti, piyasayı düzenleyici pozisyonundan çıkartarak denetleyici bir pozisyona sokmak olmuştur. Bu süreçle birlikte devlet, kamu için gerçekleştirilen işlerin tek yapıcısı olmaktan çıkarak sorumluluğu ve hizmet sunumunu özel sektörle birlikte yürütmektedir. Bu süreç ile devletin gücü sınırlandırılarak kentsel hizmetlerin ticarileşmesi amaçlanmaktadır (Çiçek, 2011: 35-37).

Küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda hayata geçirilmeye çalışılan subsidiarite ilkesi ile birlikte neo-liberal kentsel politikaların uygulanması amaçlanmaktadır. Zira ilkenin uygulanabilir alanlarından birisinin özelleştirmeler olması bunun en büyük ispatıdır. Yapılacak özelleştirmeler ile hizmet sunumu kamudan özel sektöre kaymakta, müşteriye dönüşen halkın bu durumla birlikte yerel yönetimlere yaklaşacağı iddia edilmektedir. Kentsel politikaları hayata geçirirken temel gayesi kamu yararı ve toplumsal hizmet olması gereken yerel yönetimlerin, yerelleşme ile birlikte hizmetleri piyasalaştırdığı halkı ise bu hizmetleri satın alan müşteri konumuna soktuğu anlaşılmaktadır. 1980 sonrası dönem yerel yönetimlerin hizmetlerinin özelleştirmesiyle birlikte sermaye birikimine katkısı genişlemiş bu da hizmette yerellik ilkesinin aslında bir amaç değil sermayeyi yerel sokmak için kullanılan bir araç olduğunu ortaya çıkarmıştır (Güler, 2013: 255). Katılım, demokrasi gibi söylemlerin arkasına saklanan yerellik öz itibarı ile kapitalist pazarın ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda yerel yönetimlerin revizyonudur. Katılımı küresel güçlerin dâhil olduğu bir süreçle sınırlandıran subsidiarite ilkesi demokrasiyi ise merkezden kopmak olarak tanımlamaktadır (Kiper, 2004: 15).

Gücün merkezde toplanmasının anti demokratik olduğunu ve buna tepki olarak açığa çıktığı iddia edilen yerelleşme süreci ile yeni merkezlerin oluşturulduğu eleştirisi yapılmaktadır. Neo-liberal politikalar sonucunda gerçekleştirilen kamu reformları ile yerel yönetimlere daha fazla yetki ve sorumluluk aktarılmış bunun sonucunda gücü elinde bulunduran merkezden bağımsız, özerk yerel yönetimlerin daha fazla demokratikleştiği iddia edilmektedir. Yerel, merkezden ne kadar bağımsızsa yerelin o kadar demokratik olduğu savunulmaktadır. Buna karşın yerel yönetimlerin demokratikliğinin belirleyicisinin merkeze bağlılığı olamayacağı, yerel yönetimlerin demokratikliğinin tek ölçütünün halk ile kurduğu ilişki olduğu açıktır. Kamunun diğer organlarına istinaden daha esnek ve dinamik bir yapıya sahip olan Yerel yönetimlerin güçlenmesi ve bağımsızlaşması ile hayata geçebilecek olan subsidiarite ilkesi federalizme geçiş olarak da değerlendirilmektedir. Subsidiarite ilkesi ile birlikte

yerelde hizmette yetkili olan yerel yönetimler merkezi bütçeden aldığı paylarla değil özerk bütçelerle yani mali özerklik ile hareket etmek zorundadır. Bu özerk mali bütçe vergi gelirlerinden değil yaratılan kamu hizmetlerinin fiyatlandırılarak hizmetlerin belirli tutarları olarak satılacaktır. Kamu kaynakları üzerinden kredilendirilmeyi yanlış gören yerelleşmenin sonucunda özerk mali bütçesi olmak zorunda olan yerel yönetimlerin büyük ölçekli hizmetlerin gerçekleştirilmesi için gerekli olan kredileri küresel sermaye grupları ve para piyasalarından bulabilecektir. Kendi başlarına borçlanma yetkisi olan yerel yönetimler uluslararası para piyasalarının birer müşterisi haline dönüşecektir buda yerelin özerkliği ve bağımsızlığı olarak ifade edilen yerelleşmenin aslında ulus devletten koparılan yerelin küresel sermayenin bir parçası haline dönüştürülmesi ile sonuçlanacaktır. Subsidiarite ilkesinin uygulanması ile birlikte merkezin, yerel üzerindeki denetim yetkisi sonlandırılacaktır. Merkezin yerel üzerindeki denetiminin ortadan kalkmaması ile birlikte piyasanın gerekliliği doğrultusunda özel sektörle piyasanın denetmenliğinde merkezin yönetsel denetimi yerine mali performans denetimine tabi tutulmaya başlayacak dolayısı ile her hizmete toplumsal fayda yerine kar ve zarar üzerinden yaklaşılacaktır (Güler, 2013: 18-21).

3. AVRUPA BİRLİĞİ VE SUBSİDİARİTE İLKESİ

1957 yılında Almanya ve Fransa önderliğinde sanayi hammaddesi olan demir ve kömür ihtiyaçları için iş birliği yapan altı devlet tarafından Roma Antlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. AET süreç içerisinde bugün 28 ülkenin içerisinde bulunduğu ve topluluk üyelerinin dış politika, savunma, içişleri ve adalet gibi konularda ortak kararlar doğrultusunda yönetildiği AB'ye dönüşmüştür (Erkmen, 2019: 140-141).

Başlangıçta altı üyeden oluşan AB bugün açısından birçok ülkenin katılmak için çabaladığı dünyanın en önemli küresel aktörlerinden birisine dönüşmüştür. 2000'li yıllar itibarı ile AB'nin önemli küresel güçlerden birisine dönüşmesi için üç temel gelişme çerçevesinde oldukça önemli adımlar atılmış ve bu adımlar bütünleşmeyi hızlandırmıştır. Bu gelişmeler sonucunda birliği oluşturan ülkeler birçok yetkiyi AB organlarına devretmiştir buda dolayısı ile ciddi bir merkezileşmeyi beraberinde getirmiştir (Bozkurt ve Özcan, 2010: 3-4).

AB dilinde subsidiarite olarak adlandırılan yerindenlik ilkesi ile birlikte temel amaç, hizmet sorumluluğunun bir başkasına verilerek, yapılacak hizmetin halka en yakın birim tarafından gerçekleştirilmesidir. Subsidiarite ilkesi her ne kadar 1985 tarihinde imzalanan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın belirli maddelerinde de yakın kavramların söylendiği iddia edilse de ilk kez 1987 yılında Avrupa Tek Senedi içerisindeki 130r(4) maddesinde çevre konusunda ki hedeflere ulaşmak için, topluluk veya üye devletlerin hangisi konulan hedeflerde daha başarılı olacaksa düzenleme onun tarafından yapılacaktır biçiminde yer almıştır (Gül vd., 2014: 49).

Avrupa Tek Senedi 1987 yılında AB bütünleşme süreci önündeki engelleri kaldırarak ortak pazarın gerçekleşmesi için sürecin hızlanması amacıyla kabul edilmiştir. Malların, sermayenin, hizmetlerin ve kişilerin özgürce dolaşımını sağlayacak olan ortak pazarın gerçekleşmesi için tam olarak ulus devletlerin bölgesel kimliklerini yeniden keşfettikleri bir dönemde karar alma yetkisi konseye devredilerek oybirliği yerine nitelikli çoğunluk kararı getirilmiştir. 1 Ocak 1993 tarihinde ortak pazarın fonksiyonu artırılması için serbest ticaretin önünde engel olarak görülen yerel sınır kontrolleri ve farklı çevre kuralları kaldırılmış bunun sonucunda devletlerin ekonomik alana müdahalesi zayıflayarak AB merkezîyetçiliği artmıştır. Bu gelişmeden sonra yerel ve bölgesel hükümetlerin altyapı ile ekonomik destekleri sonucunda yerel sermayeler farklı pazarlara daha rahat açılması sonucunda istenen ekonomik başarı sağlanmıştır. Bu gelişmeler ile birlikte yerindenlik kavramı Avrupa bazında tartışılan bir kavram halini almıştır. Subsidiarite ilkesine, adı net bir şekilde ifade edilmemiş olsa da Avrupa Tek Senedi ile AET Antlaşmasının çevre ile ilgili düzenlemeleri içeren 130/r maddesinde ilk olarak rastlanılmaktadır. "Topluluk çevreye ilişkin konularda, birinci fıkrada belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesi için eğer bu hedeflere üye devlet bazından ziyade topluluk bazında yapılacak düzenleme ile daha iyi ulaşılabilecekse o halde düzenleme yapacaktır." biçimde olan maddeden de anlaşılacağı üzere belirlenen amaçlara ulaşmakta öncelik üye devlette olmakla birlikte topluluğun bu amaçlara ulaşmada daha iyi olması durumunda müdahale etmesi hüküm altına alınmıştır. 130/r maddesi kadar net bir biçimde olmasa da yerellik ilkesi Avrupa Kömür Çelik Antlaşmasınının 5. Maddesinde embriyon formda geçmekteydi (Bozkurt ve Özcan, 2001: 3-6).

AB bünyesinde yerinden yönetimler ile ilgili en temel çalışmalardan biri de 1988 yılında onaylanan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'dır (AYYÖŞ). Bir öneri olarak şartın hazırlanma aşamasında Türkiye, bunun bir öneri olarak çıkarılmasını talep etmiş lakin şart bir sözleşme olarak AB tarafından

kabul edilmiştir. Şart Türkiye'nin anayasal yapısına uygun bulunmuş ve 1991 yılında çıkarılan 3727 Sayılı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun'la kabul edilmiştir. Daha sonra bazı düzenlemeler ile birlikte 1992 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile birlikte şart Türkiye tarafından tekrar kabul edilmiştir. AYYÖŞ'de yerel yönetimlerin demokrasi ve katılım açısından ne denli önemli organlar olduğu vurgusu yapılmış, bu organlara gerekli özerkliğin ve mali desteğin sağlanması ve bu yönde düzenlemeler yapılması istenmiştir. (İnaç ve Ünal, 2015: 3)

Avrupa bazında uzun süredir tartışılrsa da subsidiarite ilkesi anayasal anlamda AB hukukunun içinde 1992 tarihinde Maastrich'te imzalanan AB Anlaşması'nın 3/b maddesinde

“Topluluk, bu anlaşma ile belirlenen yetkiler ve kendisine verilen amaçlar çerçevesinde hareket edecektir. Topluluk, kendi mutlak yetki alanına girmeyen alanlarda, subsidiarite ilkesine uygun olarak, ancak önerilen eylemin amaçları Üye Devletler tarafından yeterince sağlanamadığı ve dolayısı ile önerilen eylemin derecesi veya etkileri sebebiyle, Topluluk tarafından daha iyi sağlanabileceği durumlarda harekete geçecektir. Topluluğun herhangi bir eylemi, bu Anlaşma'nın amaçlarının sağlanması için gerekli olan düzeyin ötesine geçemeyecektir.”

biçiminde yer almıştır (Maastrich Anlaşması, 1992). Keleş (2016: 107) ise bunu yerel demokrasinin garantisi olarak nitelemiştir.

Maastricht Antlaşması sonucunda, AB Antlaşması içine alınan ve 1987 tarihli Avrupa Tek senedinden itibaren çok fazla tartışılan yerindenlik ilkesi, farklı sosyal ve kültürel yapıda olan birlik üyelerinin AB içerisinde devamlılığının garantisi olarak değerlendirilmektedir. subsidiarite ilkesi ile birlikte merkeziyetçi yönetimin sonucu olan halk ile yönetim arasındaki mesafelerin sonlanarak, halkın mevcut yönetim aşamalarına daha fazla ve daha verimli bir biçimde katılımının önündeki engellerin kaldırılacağı değerlendirilmektedir. Subsidiarite ilkesi ile gücün merkezde toplanmasının önüne geçilerek yerele dağıtılacağı düşünülmektedir (Yıldırım, 2014: 137-138).

AB hizmetlerin halka ulaştırılmasında ekonomik olarak verimlilik ilkesini temel almaktadır. Bundan kaynaklı vatandaşlara ulaştırılacak olan hizmetlerin, en uygun ölçekte gerçekleştirilmesini savunmaktadır. Yerellik ilkesi çerçevesinde vatandaşlara ulaştırılacak olan kamu hizmetinin merkezi yönetimler yerine yerel idari birimler tarafından gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Merkezi yönetimin kamu hizmetlerini gerçekleştirilmesinden bu hizmetlerin yerel idari birimler tarafından yerine getirilmesinin daha faydalı olacağı düşünülmektedir. Temel olarak subsidiarite ilkesini; ‘‘hizmette yerellik - hizmette halka yakınlık’’ biçiminde açıklayabiliriz (Kırışik, 2013: 19).

4. TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİM REFORMLARINDA SUBSİDİARİTE İLKESİNİN ETKİSİ

Ülkemizde II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile yabancı uzmanlar, yerli uzmanlar, sivil toplum kuruluşları vb. yapılar tarafından raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlardan bazıları; Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP), Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA) ve İç Düzen Projesi vb. raporlardır. Bu raporlar yerel yönetim tartışmalarına önemli etkilerde bulunmuşlardır. MEHTAP raporu merkezi yönetimin başkent, taşra ve mahalli idareler üzerinde durmuş ve bu alanlarda incelemeler yapmıştır. Bu raporda yerel ve merkez ilişkileri üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. KAYA projesinde ise yerel yönetim birimlerinin özellikle il yerel yönetim birimlerinin başlıca hizmet birimi olması önerilmiştir. Merkezin görev ve yetkilerinin bu çerçevede yerel yönetimlere devri önerilmiştir. Bu bağlamda idari vesayetın hafifletilmesi de öneriler içinde yer almaktadır. İç Düzen Projesi ise İçişleri Bakanlığı'nca hazırlanmıştır. Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki yetki karmaşası üzerinde durmuş ve bu bağlamda kanun teklifleri hazırlanmış lakin hiçbir teklif yürürlüğe girmemiştir (Kızılböğü, Özaslan & Alıcı, 2014: 319'den aktaran: Belli, 2017: 9).

Siyasal coğrafyamızda yerel yönetimlerin ilk oluşturulduğu andan günümüze kadar olan sürede yerel yönetimleri günün ihtiyaçları doğrultusunda idari reformlar ile modernleştirmeye çalışılmıştır. Bu idari reformlar kendi iç yapısında ki açmazlar dünyadaki konjonktürün sürekli değişkenlik göstermesi sebebiyle başarılı olamamıştır (Keleş, 2016: 504).

Yapılan idari reformlar ile sistemin tüm aksaklıklarını giderecek olan köklü değişiklikler yerine günün egemen siyasal ideolojisine paralel belediyeçilik hizmeti oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu durumun

belirli sebepleri olmakla birlikte en göze çarpan etken siyasal coğrafyamızda dünden bugüne kapsamlı bir kamu yönetimi geleneği olmamasıdır. Diğer bir neden ise tarih boyunca iktidarın tek elde toplandığı ve iktidar sahiplerince yerleşme girişimlerini zor ile bastırarak âdemi merkeziyetçi bir yapının gelişmesine engel olunmasıdır. Avrupa’da ki yerel yönetim yapılarından belirli yaklaşımlar kopyalanmış ve coğrafyamızda ki yapıya eklenmeye çalışılmıştır. Başarı elde edilmeyen bu girişimler sonucunda tek kaybedilen modern bir yerel yönetim yapısı olmamış merkezden bağımsız yerellerin oluşturacağı demokratikleşme, çağdaşlaşma gibi birçok gelişmeyi de engellemiştir (Ortaylı, 2008: 361-362).

Her ne kadar yerelin hâkim güçlerinin etkisi ile olsa da batıda XII. Yüzyılda başlayan ve yerelin etkisini arttıran yerleşme hareketleri siyasal coğrafyamızda pratikte olmayarak kavramsal boyutta kalmıştır. Belirli dönemlerde günün ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak yerele belirli inisiyatifler verilmiş fakat bütünlüklü ve uzun vadeli bir yapı üzerinden kurgulanmadığı için her seferinde günün gerisine düşülmesi ile sonuçlanmıştır. Yerelin bağımsız politikalar üretme gücü küresel sermayenin itici gücünü saymazsak eğer sadece 1973 ile 1980 arasındaki toplumcu belediye hareketinin uygulayıcıları ile sınırlı kalmıştır. Ülkemizde modern anlamda yerel yönetimlerdeki ilk önemli değişiklik güçlü merkezi eğilimleri devam ettirildiği 1930 yılında çıkartılan 1580 sayılı yasa olmuştur. 1580 sayılı yasa ile nüfusu iki bin kişinin üstüne olan yerleşim alanlarına belediye kurularak her türlü yerel hizmet, belediyelerin görevi olarak tanımlanmıştır. Bunu temel sebebi ise 1929 ekonomik krizi ile birlikte liberalizmin terk edilerek daha devletçi politikalara geçilmesidir. 1929 buhranından kaynaklı uygulanan devletçi politikaların sonucunda özel sektördeki faaliyetler bu dönemde belediyeleştirilmiştir. 1930 yılı itibari ile 143 maddeden oluşan 1580 sayılı yasayla yerel yönetimlere tüzel bir kişilik tanınmıştır (Koçak ve Ekşi, 2010: 295-297).

1961 Anayasası ile yerel yönetimlerin tüzel kişiliği devam ettirilmiş ve kısmide olsa yerel yönetimlerin özerkliğinin ile ilgili çeşitli maddeler yer almıştır. Yerel yönetimlerin seçilmiş organlarının devamlılığının denetimi Anayasanın 116.maddesinde yargıya bırakılmış ve görevlerine göre gelir kaynaklarının oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Yerinden yönetim kısmide olsa tanınmış, yerel merkezi tamamlayan bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Sosyal devleti destekleyen bir anayasa olan 1961 anayasası yerel yönetimlere de sosyal devlet ilkesi doğrultusunda belirli yetkiler tanımıştır. Yerel halkın barınma, sağlık gibi ihtiyaçları yerel yönetimlerinde içerisinde yer aldığı sosyal devletin sorumluluğu altına girmiştir. Bu yetki ileride 1973 seçimleri ile belediyelerde iktidara gelen sosyal demokrat partilerin toplumcu belediyecilik hareketini başlatmalarının önünü açmıştır (Ardıç, 2020: 60-63).

Yerel yönetimler açısından bakıldığında siyasal coğrafyamızda ki en önemli yönetsel değişiklik 1973 yerel seçimleri sonucunda oluşmuştur. 1973 yerel seçimleri sonucunda Türkiye’nin büyük şehirlerinde seçimleri kazanan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) belediye başkanlarının uyguladıkları toplumcu politikalar neticesinde yeni belediyecilik hareketi diye de tanımlanan toplumcu belediyecilik hareketi oluşmuştur. Özellikle İstanbul, Ankara ve İzmit’te Belediye Başkanlarının yer yer CHP yönetimini de karşılama olarak uyguladıkları toplumcu politikalar neticesinde toplumsal dayanışma ve bölüşüm ile yerelin tüm ihtiyaçlarının yerel iktidarca karşılanmasını sağlamışlar. Bu yönü ile küreselleşmenin getirisi olan yerleşmenin tersine kamu hizmetlerinin piyasalaşmasını önlemiş yerel yönetimleri sermaye gruplarına değil halka yaklaştırmışlar ve merkezi iktidarın tüm engellerine rağmen adeta yerel bir hükümet gibi hareket etmişlerdir (Tekeli, 2016: 127).

1970’li yıllar itibari ile dünyada ideolojik olarak hâkim pozisyona gelen yeni sağ olarak nitelendirilen neo-liberalizm, küresel sermayenin taleplerine göre ülkelere yeni kamu politikaları dayatmaktaydı. Türkiye’de dünyada gerçekleşen bu değişikliklerden azade olmamış özellikle 12 Eylül darbesi sonucunda hâkim olan neo-liberal politikaların etkisinde hareket etmiştir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen kamu reformları ile toplumsal kaynaklar küresel sermayenin bir parçası haline getirilerek, özelleştirmeler ile kamu kaynakları piyasaya teslim edilmeye çalışılmıştır (Boratav, 2018: 165-171).

1980 darbesinden sonra toplumsal muhalefetin ezildiği bir ortamda yeni kamu yönetimi anlayışı ile neo-liberal ekonomi politikalarına uygun düzenlemeler yapılmıştır. Gerçekleşen kamu reformlarının motoru neo-liberal politikalar olmuş bu durum toplumsal ve sınıfsal farklılıkları arttırarak yerel kaynakları halk yararına değil sermaye yararına kullanılmasını sağlamıştır. Ülkemizde 24 Ocak kararları ile başlayan süreç 1983 yılında Anavatan Partisi’nin (ANAP) iktidarı ile hızlı bir biçimde devam etmiştir. Her ne kadar ANAP 24 Ocak kararlarından 3 yıl sonra iktidara gelse de ilk elden kararların 1980 yılında alınmasında ANAP lideri Turgut Özal’ın etkisi büyüktür ve aradaki 3 yıllık

süreyi de resmen olmasa da görüşlerinin iktidarda olmasından kaynaklı ANAP'lı yıllara dahil edebiliriz. 1983 yılında ANAP'ın hükümet olması ile birlikte neo-liberal politikalar iyiden iyiye kurumsallaşmaya başlamıştır (Pamuk, 2019: 265- 273).

Bu dönem itibarı ile yerel yönetimlerde önemli reform hareketleri yaşanmıştır. Yerel yönetimlerin piyasalaştırılmaya çalışılmasıyla birlikte kamusal hizmetlerinin sunumu piyasa koşullarına göre gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Yerel yönetimlerin yetkileri artırılmış yerel yönetimlerin belirleyicisi yerelde yaşayan halk değil sermaye olmaya başlamıştır. Güler'in (2013: 251-254) belediyeler için dördüncü dönem olarak tarif ettiği bu dönemde yerel yönetimler merkezi yönetimlerden baskın olmaya başlaması sonucunda yerelleşme süreci hız kazanmıştır. 1984 yılında ANAP'ın ülkemizdeki belediyelerin birçoğunu kazanması sonucunda fiyat denetiminden vazgeçen salt tüketim malları üreten yerel yönetimler oluşmasını sağlamıştır. 1961 anayasasının sosyal devlet ilkesinden aldıkları güçle halkın en temel tüketim ihtiyaçlarını halka sunan toplumcu belediyelerin bu uygulamaları terk edilerek eleştirilmiş bunun yerine bu hizmetler piyasaya bırakılmıştır. Yani ANAP'lı belediyelerin, yerel yönetimler faaliyeti yerelin ihtiyaçlarının görülmesi için yerel hizmetlerin hangi özel şirket tarafından gerçekleştirileceğine karar vermek olmuştur. Türkiye'de toplumsal bir etki alanı bulunan kamuculuk karşısında gerçekleştirilen bu reformların başarılı olmadığı savunulsa da uzun vadede bu politikaların kurumsallaştığı anlaşılmıştır. Bu politikaların kurumsallaştığının en önemli kanıtı ise 1989 yılında gerçekleştirilen yerel seçimler sonucunda İstanbul, Ankara gibi büyükşehirleri sağ partilerin elinden geri alan sosyal demokratların var oluş koşullarına ters bir biçimde kamucu politikaların yerine belediyelerde taşeronlaşma, hizmet satın alma gibi neo-liberal politikalar uygulamasıdır (Batuman, 2014: 227-230; Keleş, 2016: 457).

Dönem içerisindeki en önemli olaylardan birisi ise yerel yönetimlere daha fazla özgürlük tanıyan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı sözleşmesinin Türkiye'nin Avrupa Konseyi Nezdindeki Daimi Temsilcisi tarafından 21 Kasım 1988 tarihinde Türkiye adına bazı maddelerine çekince koyarak kabul edilmesidir (Pıtırılı, 1989: 61). Daha sonra, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Türkiye tarafından, 3727 Sayılı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun'la onaylanmış, Onaylama sırasında yasada belirtilen çekincelere yer verilmiştir. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, daha sonrada, 3727 Sayılı Yasanın 1. maddesinde öngörüldüğü biçimde, bir Bakanlar Kurulu Kararı ile (Karar Sayısı: 92/3398) 06.08.1992 tarihinde yeniden onaylanmıştır (Keleş, 1995: 17). Şartın imzalanmasında sonra hizmette yerellik ilkesi altıncı beş yıllık kalkınma planının mahalli idareler başlığının içerisinde yer almış resmi olarak ülke menziline girmiştir. Kabul edildiği dönem itibarı ile çok fazla etkisi olmasa da sözleşme 2000li yıllar itibarı ile yeni kamu politikalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Ertin, 2015: 85).

1982 anayasasında çeşitli vurgular yapılan ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ile siyasal ve yönetsel yaşantımıza dâhil olan subsidiarite ilkesi 2000 sonrası yapılan yerel yönetimler reformlarında önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının imzalanmasından sonra 6., 7. ve 8. beş yıllık kalkınma planlarında hizmette yerindenlik olarak hizmet üretiminin yerinde gerçekleşmesi durumlarında hizmet yerinden karşılanacaktır biçiminde yer almıştır (Gül, vd. 2014: 49). Her ne kadar 1982 anayasasının 127. maddesinde geçen toplumun mahalli müşterek ihtiyaçların yerel yönetimlerce karşılanması biçiminde belirtilmesi subsidiarite ilkesine vurgu olarak değerlendirilse de bu maddede yerel yönetimler ikincil pozisyonda ve merkezi yönetimin vesayeti altındadır. Sadece 1982 anayasasının 126. Maddesinde hizmetin halka en yakın birim tarafından sunulması sağlamış yalnız yerel yönetimleri bağımsız özerk bir özne değil kendi hiyerarşisi içerisinde bir parça olarak tanımlamıştır (Eryılmaz, 2012: 178).

1980 yılı itibarı ile hâkimiyet kurmaya başlayan neo-liberal politikalar 2000li yıllara kadar etkinliğini devam ettirmiş peyderpey çıkartılan yasa ve kanunlarla kurumsallaşmaya çalışmıştır. Dünyada sağ ile merkez solun anlaşma sağladığı neo-liberal politikalar ve bu politikaların karşılığı olan yeni kamu yönetimi sistemi ülkemizde ki kamu politikalarını derinden etkilemiş fakat a parçalı hükümetlerden kaynaklı arzu edilen biçimlerde hayata geçirilememiştir. 2002 senesinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) tek başına hükümet olmasıyla birlikte küreselleşmenin etkisi sonucunda içerisinde subsidiarite ilkesinin de bulunduğu yeni kamu yönetimi anlayışı reformlar ile kurumsallaşmaya başlamıştır. 1999 yılında hükümet tarafından başlatılan siyasal reformlar sonucunda AB ilk kez Türkiye'nin adaylığını gündeme almış, 2005 yılında ise resmen adaylığını kabul etmiştir. Bundan kaynaklı 2000li yıllarda ülkemizde gerçekleşen yerel yönetim reformlarının ana dinamiği AB olmuştur. Bu dönemde kamu işletmeciliği modeli ile birlikte piyasa mekanizması yerelin yönetiminde kullanılmıştır (Pamuk, 2019: 287).

Küreselleşme süreci ile birlikte devletler hem yerelleşmekte hem de ulusal sınırları aşarak uluslararası bir pozisyona evrilmektedir. Değişen süreç ile birlikte ulusal sınırları aşan şirketlerin önemi artmakta kültürel, sosyal ilişkilerin ve iletişim olanaklarının artması devletlerin uluslararasılaşmasını hızlandırmaktadır. Bununla birlikte küreselleşen devletlerin, sınırlı kaynaklarla birçok işlevi yerine getirmesi gerekmektedir (Farazmand, 2001: 249-265'den aktaran Emimi, 2009: 37).

Bundan kaynaklı da devletin faaliyet alanlarını daralıp nitelikleri değiştirmekte (yol gösterici, düzenleyici devlet) ve devletin âdem-i merkeziyetçilik ilkesine göre tekrardan şekillendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durumla birlikte devletin niteliği değişerek yerel yönetimleri ön plana çıkarmakta ve yerel yönetimler reformlarına yönlendirilmektedir (Emimi, 2009: 37).

Dünya genelinde gelişen ve sürekli değişen sosyal ve ekonomik koşulların etkisi ile kamu yönetimi anlayışı da sürekli reformlarla günün taleplerine göre revize edilme gayretine girilmiştir. İşte bundan kaynaklı 2002 ile 2005 arasında yerel yönetimlerde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerde küreselleşme sürecine uygun bir biçimde yapılmaya çalışılmıştır. Yeni tip kamu yönetimi anlayışının dayattığı katılım, şeffaflık, yönetim ve yerindenlik gibi kavramlar dönemin belirleyici kavramları olmuş tek başına hükümet olmanın etkisi ile bu anlayış doğrultusunda engelin daha az olduğu daha kolay yasalar çıkarılmıştır. Bu dönem çıkartılan yasalarda kamu hizmetlerinin yerelde yaşayanlara en yakın kurum tarafından yerine getirilmesi ile ilgili maddeler bulunmaktadır. Yani bu dönem çıkartılan yasalarda küreselleşmenin ortaya çıkardığı diğer kavramlar gibi subsidiarite ilkesinin de etki net bir biçimde görülmektedir. 2002 sonrası Türkiye'nin aşırı merkeziyetçi yapısı yerelleşme hamleleri ile değiştirilmeye çalışılmış 2005 yılına kadar hızlı bir şekilde reformlar gerçekleştirilmiş sonrasında ise ağır bir seyre bürünmüştür (Alan, 2019: 65-66).

2002 itibarı ile hükümet olan liberal ve kamu karşıtı olarak tanımlanan AKP tarafından, AB'nin gerçekleştirdiği basınçla birlikte ülkemizde yeni tip kamu yönetimi anlayışına uygun biçimde yerel yönetimlerin güçlenmesi için çeşitli reformlar gerçekleştirilmiştir. Bunun için ilk elden yapılan çalışmalarda Türkiye'de ki yerel yönetimlerin merkeze bağımlı ve ağır bir merkezi vesayet altında oldukları belirtilerek yapılacak reformların Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına uygun olacağı belirtilmiştir. Yapılan çalışmanın raporlandığı Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim kitabında yeni tip kamu yönetimine uygun bir biçimde şeffaflık ve katılıma vurgu yapılırken yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin önemi anlatılmış ve açıkça hizmette yerellik ilkesinin hayata geçirilmesi için hizmetlerin yerel yönetimlerin sorumluluğuna verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Daha sonra çıkartılan Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı kitabında merkezi yönetimin subsidiarite ilkesine aykırı kararlar koyamayacağı belirtilmiş buda Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının4. Maddesine uygun olarak yerel yönetimlerin özerkliğine güvence olarak yorumlanmaktadır. Daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclis'ince kabul edilen bu tasarıları dönemim Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, kamu yönetiminin dönemin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yapılandırılmasının zaruri bir ihtiyaç olduğu fakat ihtiyacı karşılamak için çıkartılacak yasaların, merkezi yönetim ile yerel yönetim dengesinin bozmaması gerektiği gerekçesiyle onaylanmayarak tekrar görüşülmesi için meclise gönderilmiştir. Meclisin Kamu Yönetimi Temel Yasası dışındaki diğer maddeleri küçük değişikliklerle onaylaması sonucunda yasalaşmıştır. Yine 2004 yılında meclis tarafından kabul edilerek Cumhurbaşkanıya onaya gönderilen 5215 sayılı yasanın 3. 14. ve geçici 4. Maddesi Anayasaya aykırılık yüzünden tekrar görüşülmek üzere meclise geri gönderilmiştir. Bu dönemde Cumhurbaşkanıca yapılan vetoların temel sebebi anayasanın 127. maddesi ile çeliştiği, ikincil durumda olması gereken yerel yönetimlerin merkezi yönetim yerine asıl yetkili pozisyonunu aldırılmaya çalışılmasıdır (Keleş, 2016: 505- 511).

2005 itibarı ile çıkartılan 5393 Sayılı Belediye Kanunu ve 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunları ile birlikte İl Özel İdareleri ile Belediyelerin yetki ve sorumlulukları artmıştır. 5393 Sayılı Belediye Kanununun 14. Maddesinde açık bir şekilde hizmetin vatandaşa en yakın birim tarafından en verimli şekilde gerçekleştirileceği biçiminde subsidiarite ilkesi düzenlenmiştir. 2005 yılında kurulan ve AB'nin bölgesel politikaları temel alınarak, kamu ve özel sektörün birlikte katılımı ile oluşturulan Bölgesel Kalkınma Ajansları yerelleşme girişimlerinden bir tanesidir. Temel amacı bölgelerin eşitsiz gelişimden dolayı oluşan farkı ortadan kaldırmak olan Bölgesel Kalkınma Ajansları ile birlikte yerel yönetimler güçlendirilmiştir. Diğer bir önemli nokta ise 2012 yılında çıkartılan ve yerel yönetimlerin idari ve mali kapasitesini arttırıcı düzenlemeler yer alan 6360 sayılı yasadır. AB raporlarında yetki devri konusunda ilerleme yarattığı belirtilen 6360 sayılı yasa ile birlikte belediyelerinin idari ve mali yapıları kuvvetlendirilmiş ve hizmet sunumunda etkinlik ve verimlilik artışı sağlanmıştır (Belli, 2017: 89).

Hükümet olduğu 2002 senesinden itibaren yerel yönetimler üzerindeki merkezi vesayetini çok fazla olduğunu belirterek bu vesayetini sonlandırılması için çalışmalar yürüteceğini belirten AKP, 2012 senesinde çıkardığı 6360 sayılı “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile bu söylemlerine ters bir pratik izlemiştir. Türkiye’nin AYYÖŞ’de şerh koymadığı maddelerinden olan 5. maddesi ve Avrupa Kentsel Şartı’nın 13. maddesine aykırı olan 6360 sayılı kanun ile birçok belediyenin tüzel kişiliği son bulmuştur. Hükümet olduğu andan itibaren sermayenin çıkarları doğrultusunda siyasal ve yönetsel reformlar çıkartan AKP hükümeti 6360 sayılı kanun ile liberal katılım söylemini terk etmiş kanun toplumun ve paydaşlarının tartışabileceği bir taslak halini almadan bakanlar kurulunda direkt olarak kabul edilmiştir. Yönetimde ölçek büyütürken daha etkin yerel yönetimler yaratacağı düşünerek çıkartılan 6360 sayılı kanunun hizmetlerin verimliliğini arttırdığını, hizmette aksamaların engellediğini iddia etmektedir. Büyükşehirlerin merkezlerine uzak alanlarda bulunan yerleşim yerlerinin il sınırları içerisinde bulunmasından kaynaklı büyükşehirlere dâhil edilmesi, bu alanlara ulaştırılan hizmetlerin kalitesini düşürerek hizmet ulaşımını zorlaştırmış ve maliyetleri artırarak verimsiz bir durum yaratmıştır. 2002 sonrası reformlarda piyasanın getirdiği koşullar doğrultusunda hizmette halka yakınlığı hayata geçirmeye çalışan AKP hükümeti, göreve geldikten sonraki yerel yönetim reformlarının ana motoru AB olmuştur. 6360 sayılı kanun ile ters bir pratik izlenerek çıkartılan kanun yerelin inisiyatifini kırarak merkezileşmeyi artırmış, bu durumda subsidiarite ilkesine karşı bir pozisyona düşülmüştür (Özer, 2016: 113-121).

5. SONUÇ

Subsidiarite ilkesi ile asıl amacı ve devamlılığı gerçekleştireceği hizmetlerden elde ettiği kâra bağlı olan özel şirketler tarafından gerçekleştirilecek olan kamusal hizmetlerde, temel kıstasın toplumsal faydayla çıkarların olmayacağı açıktır. Yerel hizmetler gerçekleştirilirken tek amacı kamusal fayda olan kamu kuruluşları yerine özel şirketlerin tercih edilmesi sonucunda nasıl bir verimlilik sağlanacağı muammadır. Hiç şüphe yok ki bürokrasi içerisinde boğulan ve bozulan devlet hantal olabilir ama çözüm kamusal yararı amaçlayan devletin hantallığını ortadan kaldırarak işlevli bir hale getirilmesi olmalıdır. Devletin hizmet sunumunda daha işlevli bir pozisyon almasını sağlamak yerine, belirli sorunları öne sürerek hizmet sunumlarının piyasalaştırılması beraberinde devletin görevinin güvenlik meseleleriyle sınırlandırıldığı minimal devleti getirmektedir.

Güvenlik ile dış politika dışında ki kamusal hizmetleri kapsayan subsidiarite ilkesi sonucunda devletin gücü, uluslararası ve güvenlik politikaları ile sınırlandırılmak istenmektedir. Bu durum neo-liberal politikaların ana prensiplerinden birisi olan devletin piyasalar üzerindeki denetleyici ve düzenleyici yönünü sonlandırması talebidir. Farklı nedenler sıralansa da subsidiarite ilkesi ile hedeflenen devletin düzenleyici ve denetleyici rolünün bitirilerek asıl yapması gereken işi halkın güvenliği ile sınırlı tutup, hizmet meselesini piyasanın aktörlerine bırakmasıdır. Bu durumu temellendirirken ise kamu hizmetinin yerelden kamu dışında başka bir kuruluş ya da var oluş amacı kâr elde etmek olan bir şirket tarafından yapılarak daha verimli hizmet alınacağını iddia edilmektedir.

Dönemin hâkim ekonomik ilişkilerine göre piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilen kamu yönetiminin bir sonucu olarak yerel yönetimler, kamusal hizmetlerin üreticisi değil satın alıcısı durumuna getirilmeye çalışılmaktadır. Subsidiarite ilkesi her ne kadar demokrasi, katılım gibi söylemleri ön plana çıkararak yerel yönetimlerin, yerelde yaşayan halk ile arasındaki mesafeyi azalttığı veyahut tamamen kaldırdığı söylene de işletme gibi bakılan yerel yönetimlerin sonucunda halk ile bağı tamamen kopmaktadır. Piyasa için arpalık olarak görülen yerel yönetimler, işletme gibi idame ettirilmesinden kaynaklı halkı müşteri yerine koymakta toplumsal ilerlemenin önemli koşullarından olan demokrasi, yerellik, yerel iktidar, vb. gibi kavramlar piyasa koşullarında içi boş bir kavramlar kütesine dönüşmektedir.

Yerelleşme süreci ile birlikte yerel yönetimlerin daha fazla demokratikleşmesi adına yerelde yaşayan topluluğun tamamını kapsayıcı bir şekilde karar alma süreçlerine dâhil edilmesi yönlü reformlar hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Bu tarz demokratikleşme girişimlerinin kuşkusuz ki tek sebebi halkın aşağıdan yukarıya her karar aşamasında yer alması olanağını yaratmak değildir. Toplumun demokratikleştirilmesi adına yapıldığı iddia edilen reformlarda asıl hedeflenen olgu asıl olarak, uluslararası kuruluşların kolu biçimde olsa da yerelin paydaşlarından olan sermayenin karar alma süreçlerine dâhil edilmesidir. Bu süreç küresel kuruluşları yerelleşmeye itmiştir yani bakıldığı zaman yerindenlik ile yerinden yönetim kavramları küreselleşmeye karşıt kavramlar gibi görünse de aslında birbirlerini kesen ve en çokta küreselleşme sürecini besleyen kavramlardır. Demokrasi ve katılım

söylemi üzerine kurulan yönetim modeli bunun en büyük kanıtı ve sermayeyi, yerel karar alma süreçlerine katma çabası ve politikasıdır.

Demokrasi, katılımcılık vb. gibi söylem ve pratikler, halkın talebinin olduğu yerleri saymazsak eğer, sadece bütün olarak devleti oluşturan yapıların işlevini arttırıcı bir ivmeyle gerçekleşebilir. Halkın talebi ve istemi doğrultusunda yerel yönetimlerde gerçekleştirilen demokrasi, katılım yönlü reformlar ise asıl olarak yine devletin bir bütün olarak işlevini arttırıcı biçimlerde düzenlenerek hayata geçirilmektedir. Yani temel olarak gerçekleştirilen reformların ana motoru halkın talep ve istemlerinden ziyade toplumsal düzenin hâkim güçlerinin taleplerini ve ihtiyaçlarına çözüm bulucu yönde gerçekleşmektedir. Burada özellikle bir bütün olarak devletten bahsederken Makalede bahsedilen toplumsal düzenin bütün hâkim aktörleri, yani güç merkezleridir. Zira günümüz devletinden, kamucu anlayışın yani Keynesyen politikaların terk edildiği yeni sağın iktidarındaki neo-liberal devlet anlaşılmaktadır.

Dünyada küreselleşmenin hâkimiyetinden kaynaklı sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen yeni kamu yönetimi için gerçekleştirilen yerel yönetimler reformlarının asıl amacı sermayenin isteklerinin karşılanmasıdır. Dünyada ki bu süreçten Türkiye’de azade olmamış, küreselleşmenin bir getirisi olarak benzer yönlü reform politikaları uygulamaya çalışmıştır. Dışa bağımlı bir yapısı olan Türkiye’nin kamu yönetimi International Monetary Fund (IMF), Dünya Bankası (DB) gibi küresel aktörler tarafından neo-liberal politikalar ile şekillendirilmeye çalışılmıştır. 1980 sonrası gerçekleştirilen kamu yönetimi ve yerel yönetimler reformlarının ana amacı bu olmuştur.

Temel amaçlarından biri devletin elinde ki kaynakların verimli ve etkili bir biçimde kullanılması olan reformlar aynı zamanda toplumun devlete güvenini açısında da önemli bir yerde durmaktadır. Bu açıdan bakıldığında 2000 yılından sonra ülkemizde AB etkisi ile gerçekleştirilen reformlarda ki temel amacın, devletin elinde ki sınırlı kaynakların verimli bir biçimde kullanılarak toplum ile devlet arasındaki güvenin tesisinin sağlanıp, çağdaş ve demokratik bir yapının oluşturulma amacı taşıyıp taşımadığı, bu makalede ifade edilmeye çalışıldığı gibi tartışmaya açıktır.

ANAP’ın hükümet olduğu dönemlerde toplumsal muhalefetin gücü ve iktidarın parçalı yapısından kaynaklı hayata geçiremediği yerel yönetim reformları adı tam olarak konulmamış olsa da subsidiarite ilkesi çerçevesinde AKP hükümeti döneminde hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Özellikle AKP’nin tek başına iktidar olmanın verdiği avantaj ile geçmiş dönemlerde uygulanan refah politikalarının yarattığı kamusal faydanın artarken, giderlerinde buna paralel bir biçimde artması durumdan giderlerin artmasını ön plana çıkararak, kamu karşıtı politikalarını uygulamıştır. Özel sektör tarafından gerçekleştirilen işlerin kamudan daha ucuza mal edildiği vurgulanmış kamusal faydası bir kenara atılmıştır. Bu politikaların en rahat uygulanacağı alanlar olan yerel yönetimler önemli bir yerde durmuş demokratik bir toplum için savunulabilecek olan yerelin ve yerel yönetimlerin bağımsızlığı sadece sermayeye hareket alanı yaratabildiği ölçüde savunulmuştur.

İktidara geldiği andan itibaren merkezi yönetimin, yerel yönetimler üzerinde ki vesayetini sonlandıracağını vaat eden AKP hükümeti bu vesayeti kaldırırken piyasalaşmaya başlayan yerel yönetimlere sermayenin kapılarını ardına kadar açmıştır. 6360 sayılı yasayı saymazsak merkezileşmeye karşıt politikalar izleyen AKP hükümeti, yerelleşme yönlü politikalar izlerken bu sürecin götürücüsü AB olmuştur. Yerel yönetimler reformları uzun bir süre demokratikleşme vb. söylemler ile 1980 askeri darbesinin hazırladığı zemine oturtulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- ALAN, A. (2019). *Yerelleşme ve Merkezileşme Açısından Türkiye’de Yerel Yönetimler Reformu (2002-2015 Yılları Arası Dönem)*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- ARDIÇ, Y. (2020). *Türkiye’de Belediyenin Gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- AYDEMİR, C. & KAYA, M. (2007). Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 260-282.
- BATUMAN, B. (2014). Toplumcu Bir Belediyecilik Modeli: "Yeni Belediyecilik Hareketi" 1973-1977, *Mülkiye Dergisi*, 34(266), 223-241.

- BAYRAMOĞLU, S. (2018). *Yönetişim Zihniyeti Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BELLİ, A. (2017). Türk Yerel Yönetim Sisteminin Yerellik İlkesi Açısından Değerlendirilmesi, *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 12(3), 75-92,
- BORATAV, K. (2019). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*. Ankara: İmge Kitabevi.
- BOZKURT, E. & ÖZCAN, M. (2001). Subsidiarite İlkesi (İkincillik İlkesi) ve AB Bütünleşme Sürecine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1-21.
- CAVLAK, H. (2017). Subsidiarite (Yerellik) İlkesi ve Avrupa Birliği Çevre Politikası, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 134-145.
- ÇİÇEK, C. (2011). *Küreselleşme ve Yerel Demokrasi Liberal Katılım Söyleminin Sınırları Diyarbakır Örneği*. İstanbul: Vate Yayınları.
- DEMİR, H. & KARAKÜTÜK, M. (2003). Yerel Yönetimler ve Hizmette Yerellik: Subsidiarite İlkesi, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(2), 65-77.
- EMİNİ, T. (2009). Türkiye'de Yerel Yönetimler Reformunun İç ve Dış Dinamikleri, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 6(2), 31- 48.
- ERKMEN, M. (2019). AB'nin Batı Balkanlar'da Genişleme Politikası, *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(1), 138-147.
- ERTİN, M. G. (2015). *Avrupa'da ve Türkiye'de Yerel Özerklik ve Subsidiarite İlkesi*, Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ERYILMAZ, B. (2012). *Kamu Yönetimi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- GÜL, H. & KIRIŞ H. M. & NEGİZ, N. & GÖKDAYI, İ. (2014). *Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Yerel Siyaset*. Ankara: Detay Yayınları.
- GÜLER, B. A. (2013). *Yerel Yönetimler Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*. Ankara: İmge Kitabevi.
- İNAC, H. & ÜNAL, F. (2015) *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye'de Belediyeler, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(17), 1-24
- KAYA, E. (2003). *Yerel Yönetimler Reformu ve Belediyelerde Yeniden Yapılanma, Kent Yönetimi Dizisi: 2*, İstanbul: İlke Yayınevi.
- KELEŞ, R. (1995). Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Karşısında Avrupa ve Türkiye, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 4(6), 3- 19.
- KELEŞ, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: İmge Kitabevi.
- KELEŞ, R. (2016). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- KIRIŞIK, F. (2013). Kamu Yönetiminin Yeniden Örgütlenmesi ve Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesinde Yerellik İlkesi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Metinleri*, 2013(2), 1-16.
- KİPER, P. (2004). Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekanları ve Yitirilen Kent Kimlikleri, *Planlama Dergisi*, 0(30), 14-18.
- KOÇAK, S. & EKŞİ, A. (2010). Katılımcılık ve Demokrasi Perspektifinden Türkiye'de Yerel Yönetimler, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(21), 295-307.
- KÖSE, Ö. S. (2004). Yerel Yönetim Olgusu ve Küreselleşme Sürecindeki Yükselişi, *Sayıştay Dergisi*, 0(52), 3-42.
- MARŞAP, G. (2008). *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Çerçevesinde Yerellik İlkesi Açısından Türkiye'de Bölge Kalkınma Ajansları*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- ORTAYLI, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, İstanbul: Cedit Neşriyat.
- ÖZER, D. (2016). Yerel Yönetimler Reformunda Reform: 6360 Sayılı Kanun'un Düşündürdükleri, *Yerel Politikalar Dergisi*, 0(3), 97-126.
- PAMUK, Ş. (2019). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- PITIRLI, A. (1989). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, *Türk İdare Dergisi*, 383, 59-72.
- TOPRAK, Z. (2006). *Yerel Yönetimler*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- YAYLI, H. & POLAT, S. (2019). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Bağlamında Türkiye ve Fransa'nın Değerlendirilmesi, *Ekonomi İşletme ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(2), 90-105.
- YILDIRIM, A. (2014). Yerellik İlkesi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 0(5), 130-140.